

ANTROPOLOGIA ORTODOXĂ ȘI PROVOCĂRILE POSTMODERNITĂȚII. O RECEPTARE TEOLOGICO-CRITICĂ A MODELULUI COMUNITARIST ȘI MULTICULTURAL AL FILOSOFULUI CHARLES TAYLOR

Ierom. dr. Nathanael NEACȘU
Facultatea de Teologie „Dumitru Stăniloae” din Iași

Abstract

History has always challenged the human person. The current challenge is that of globalism. The man cannot ignore any longer the existence of the other. One finds this „other” in increasingly diverse communitarian and social structures. In an attempt to answer these realities in a substantial manner, C. Taylor’s communitarianism and multiculturalism pursue the fundamental balance between individual and communitarian, individual justice and social equity, difference and equality, freedom and responsibility. In order to set out a political and social framework to respond to these actualities a good number of Christian theological principles are employed. The present paper examines, consequently, this model, aiming to offer an Orthodox Christian theological answer to this modern socio-political proposition. Compelled to live in accordance to one social model or another, constrained to be a member of a communitarian society or not, expected to live in a cultural and religious mosaic or another, man must rediscover the inner spiritual balance by means of a personal and living relationship with God, and by doing so to perfect and surpass any social and political model that is meant to determine and shape his historical existence. Man must find again that he is a person on his way to the Heavens, with a vocation to making the whole world a Church.

Keywords: Charles Taylor, communitarianism, multiculturalism, globalism, mission of Church.

Introducere

Studiul își propune să analizeze și să evalueze critic, din perspectiva antropologiei ortodoxe, teza socio-politică a comunitarismului și multiculturalismului, inițiată și elaborată în ultimele trei decenii de filosoful canadian Charles Taylor¹, considerat,

¹Charles Taylor s-a născut pe 5 noiembrie 1931 în Canada. Urmează Facultatea de Istorie din cadrul universității *McGill University*, din Montreal, Canada,

împreună cu Michael Walzer, Will Kymlicka, M. Sandel, M. Walzer și A. MacIntyre, unul din reprezentanții principali ai acesteia². Această teză ne-a atras în mod deosebit atenția, întrucât își întemeiază mare parte din concepția sa pe principii teologice creștine cu privire la persoană.

În ultimul veac de istorie, omul, plasându-se foarte mult în afara lui Dumnezeu, și-a definit identitatea în mod autonom, izolat și, nu de puține ori, extrem. Plecând de la înțelegerea unilaterală și reducionista a existenței sale, el a accentuat fie existența sa ca individ, fie calitatea sa de ființă comunitară. Prin acest tip de abordare a existenței umane, omul, fie a dorit să se afirme ca ființă de sine în raport cu ceilalți oameni, fie a dorit să se definească ca existență exclusiv comunitară, fără a se avea în vedere identitatea personală și individuală a omului. Aceste două perspective antropologice incomplete și lipsite de orice repere metafizice caracterizează în chip semnificativ cele mai cunoscute teorii și modele socio-politice ale secolului al XX-lea: *liberalismul* și *comunismul*. Cele două concepții politice au marcat și marchează, încă, la nivel politic și social, în măsură mai mică sau mai mare, existența diferitelor state ale lumii și, implicit, a oamenilor.

Desigur că nici una din cele două concepții nu pot constitui modele de conviețuire interumană și de dezvoltare spirituală a omului. Schimbări de paradigme sociale, dezastre umane provocate, războaie, acte teroriste, exploatarea celor slabi de cei puternici sunt numai câteva consecințe care vădesc în plan concret lipsa de temei și putere transformatoare a modelelor politice amintite,

iar apoi își continuă studiile la Universitatea din Oxford, unde obține licența în Filozofie, Politică și Economie, iar în 1961 titlul de doctor în același domeniu de cercetare. A fost pentru un timp profesor de Sociologie și Teorie Politică la Universitatea din Oxford. Pentru mulți ani a predat ca profesor Științe Politice și Filozofie în cadrul Universității McGill, acum fiind profesor emerit. Din 1986 este Membru de onoare al Academiei Americane de Arte și Științe. Este un filosof analitic și un sociolog comunitarist preocupat de filozofie politică, teme de sociologie, teologie și religie în general. Dintre lucrările lui menționăm: *The Ethics of Authenticity*, Harvard University Press (1992); *Varieties of Religion Today: William James Revisited*, Harvard University Press (2002); *Modern Social Imaginaries*, Duke University Press. (2004); *A Secular Age*, Harvard University Press (2007).

² Camil Ungureanu (ed.), *Religia în democrație. O dilemă a modernității*, Editura Polirom, 2011, p. 141.

dar și criza ideologică în care se află omul, o criză de identitate și spirituală.

Această criză nu poate fi decât una a autonomiei și ruperii de orice legătură cu Dumnezeu. Comunismul, în ultima parte a veacului al XX-lea, s-a manifestat în formele cele mai inumane, și a fost condamnat și respins în majoritatea țărilor lumii (cu câteva excepții). În perioada anilor 1990, cei mai mulți dintre sociologi și filosofi semnalau o criză spirituală și ideologică, criză pe care o puneau pe seama concepțiilor liberale și neolibérale după care se guvernează cele mai multe dintre statele lumii. Cauza de fond o reprezintă *individualismul* ce a condus la promovarea unei societăți atomizate centrate pe grija individuală de sine, societate ce are ca scop principal productivitatea în numele unei raționalități întemeiate pe cunoștințe și descoperiri tehnice. Toate acestea au determinat degradarea vieții morale a lumii și a oamenilor care urmăresc, aproape exclusiv, numai bunăstarea materială. Din aceste motive, tot mai multe voci condamnă individualismul capitalist-liberal și primatul rațiunii aplicate lumii naturale, dar și evoluției sociale a lumii moderne.

Consecințele semnalate vin din aceea că omul a ales de mai multe secole să trăiască eminentamente antropocentric. A respins, deci, orice formă de autoritate religioasă și spirituală, fapt care a condus la eșecul oricărei concepții de viață. Falimentul ideologic al celor două teze sociale și politice menționate a generat o frământare la nivel filosofico-politic, frământare care a produs diferite modele și concepții de viață care nu s-au impus încă la nivel social, printre care și teza comunitarismului, pe care o vom avea în atenție în cele ce urmează.

1. Criza postmodernității liberale și oferta comunitarismului și a multiculturalismului individual

Antinomia individual-comunitar ce ține esențial de om, așa cum am subliniat mai sus, urmărește ființa umană indiferent de contextul religios, cultural, social în care se află, independent de ceea ce gândește sau face. Remarcăm, în acest sens, încă de la început, că potrivit concepției comunitariste, stâlpii întregului edificiu

socio-politic sunt: individul, comunitatea și societatea, în ansamblul ei.

Criza postmodernității liberale și a unei antropologii reducționist-atomizante deschide calea unei noi perspective de înțelegere a omului în context social, și anume teza comunitaristă și implicit multiculturalistă elaborată și promovată de C. Taylor. Întreaga sa viziune gravitează în jurul ideii de dezvoltare a identității individuale a omului în cadre și instituții sociale determinante, importante pentru realizarea și articularea unei societăți comunitariste. Într-una din lucrările sale, *The Malaise of Modernity*³, acesta denunță teoriile individualiste ale lui John Locke și Thomas Hobbes, afirmând că o înțelegere autentică a „sinelui” nu se poate face decât într-un context social⁴.

Principiile paradigmei comunitariste sunt considerate de mulți sociologi și politologi modalitatea de depășire a individualismului și materialismului liberal. Așadar, este lesne de înțeles faptul că premisele comunitarismului sunt în primul rând de natură critic-corectivă sau terapeutică. Ca atare, în timp ce Apusul ne propune forme de relativism și nihilism, precum și alte forme liberale de progres, Charles Taylor ne cheamă să înfruntăm crizele politice ale vremurilor noastre întemeiați pe principii personaliste și morale. În centrul concepției sale filosofico-politice stă persoana, care se înțelege ca fiind subiectul în integralitatea lui, definit „de autocunoaștere, de capacitatea de a alege și de a valorifica la nivel personal valori”⁵. Pentru el, în prim plan se află relația: „sunt persoană și rămân persoană numai când împreună-vorbesc”⁶.

Dincolo de întemeierea sa pe principiul persoanei, gândirea comunitaristă pleacă în construcția ei de la constatarea dură a conflictelor ce apar la nivel interuman și social, ca urmare a incapacității gândirii liberale de a oferi o soluție la problemele de ordin individual. Prima greșeală a liberalismului, ce conduce invariabil la inegalități și nedreptăți umane și sociale, este aceea a constituirii unei societăți concepute ca o sumă aritmetică de indivizi ce nu

³ Charles Taylor, *The Malaise of Modernity*, Toronto, 1991.

⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Taylor (accesat august 2016).

⁵ Charles Taylor, *To prosopo*, în Ntina Samotharikis (ed.), *Panorama tou prosopou*, ek. Armos, Athena, 2000, p. 425.

⁶ *Ibidem*, p. 426.

sunt legați de valorile care îi reprezintă ca grup. Se exclud, așadar, principiile ce țin de existența comunitară a oamenilor și de pluralismul valorilor⁷.

În profund dezacord cu liberalismul, filosofia politică a comunitarismului se întemeiază pe argumente ce țin de relație și constructiviste, vizând în plan moral realizarea unei societăți bune și a unui sine personal responsabil. Comunitarismul, dincolo de a fi o antropologie politică anti-individualistă, presupune realități ontologice sau/și metafizice, și de ordin moral, perspective care lipsesc din modelul liberal. Acesta pentru că, în viziunea lui C. Taylor, lumea occidentală a suferit o mutație crucială prin impunerea în plan social a „umanismului exclusiv” întemeiat pe baze profund imanente, care a generat excluderea oricărui fel de transcendență religio-spirituală, realitate care s-a impus ca singură opțiune⁸.

Pentru Gabriela Tănăsescu, cercetătoare din sfera politicii, comunitarismul reprezintă reversul „proiectului liberal de eliberare a indivizilor” de sub centrele tradiționale ale autorității. Din perspectivă comunitaristă, identitatea individuală este definită de *status*-urile și rolurile sociale pe care le deține, de rețelele sociale și instituțiile intermediare cărora le aparține⁹.

Comunitarismul înțelege, așadar, individul în calitatea sa de *persoană*, de sine implicat în social și în comunitățile din care face parte. Astfel, în locul individului izolat și a unui „liberalism fără metafizică”, comunitarismul propune o ontologie socială, în care identitatea sau sinele este implicat și definit în raport cu rolurile și relațiile sociale în care este implicat¹⁰.

Pentru Charles Taylor, remarcă Gabriela Tănăsescu, înțelegerea socială a sinelui înseamnă nu doar depășirea „stării de minte monologală”¹¹, caracteristică unui model individualist, ci și conceperea individului în stare relațională și dialogală, condiție ce

⁷ Olivier Nay, *Istoria ideilor politice*, Editura Polirom, Iași, 2008, p. 611.

⁸ Camil Ungureanu, *op. cit.*, cap. „De la comunitarism la pluralism”, p. 142.

⁹ Gabriela Tănăsescu, *Tematizarea critică a liberalismului sau comunitarismul ca filosofie terapeutică*, articol publicat pe <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/150/art02-tanasescu.html> (accesat august 2016).

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

conduce la realizarea „binelui comun”¹². Individul sau persoana, așadar, nu este înțelez izolat, ci holist, și asta pentru că acesta conferă și susține prin acțiunile lui „un puternic sens al comunității”. De aceea, plecând de la această premisă, comunitatea nu este percepută ca „asociație sau agregare de atomi umani”, ci ca *unitate și comunitate*, în care fiecare membru nu are doar un statut convențional, ci are sens și teme intrinsec. De altfel, remarcă aceeași Gabriela Tănăsescu, calitatea de membru în comunități tipice (națiuni, familii, biserici, congregații, organizații politice, fraternități, uniuni etc.) se impune din perspectivă comunitaristă, ea fiind definitorie atât pentru identitatea persoanelor, cât și pentru „identitatea lor comună”¹³.

Cum se poate înțelege, concepția filosofic-politică a lui C. Taylor nu respinge total individualismul liberal. Acesta este redefinit ca obiectivitate subiectivă, propunând un model de emancipare a individului în deschiderea sa socială spre o varietate a culturilor și conștiințelor de grup. Criticând societatea liberală individualistă și urmând filozofiei lui Hegel cu privire la moralitatea obiectivă (*Sittlichkeit*), adică a principilor împărtășite de întreaga comunitate socială, Charles Taylor susține faptul că teza comunitarismul implică o societate multiculturală, ce presupune, pe de o parte, edificarea identității subiectului, care este deplin legată de exprimarea și realizarea deplină a libertății, iar pe de altă parte, ordinea socială care asigură expresia perfectă a idealului comunitar¹⁴.

Altfel spus, la nivel uman, identitatea culturală în concepția filosofului Charles Taylor presupune: descoperirea „eului”, însemnând capacitatea individului de a-și concepe propria subiectivitate, iar pe de altă parte recunoașterea de sine în relația cu celălalt. În concepția sa, în acord cu filosoful existențialist francez Emmanuel Levinas (1905-1995), identitatea se creează în mod „dialogic” împotriva cărora și/sau cu care fiecare subiect își definește propria individualitate¹⁵.

¹² *Ibidem*.

¹³ Charles Taylor, *Philosophical Arguments*, Harvard University Press, Cambridge, 1995.

¹⁴ Olivier Nay, *op. cit.*, pp. 626-627.

¹⁵ Pentru îmbinarea și echilibrul între descoperirea eului și dialogul cu celălalt, Charles Taylor propune reasumarea și redefinirea a două realități existențiale care au determinat și încă determină orice demers uman. Acestea sunt:

Pentru îmbinarea și echilibrul între descoperirea eului și dialogul cu celălalt, Charles Taylor propune reasumarea și redefinirea a două realități existențiale, care au determinat și încă determină orice demers uman. Acestea sunt: libertatea și egalitatea. Pe aceste două principii, reevaluate în cheie comunitaristă, Charles Taylor își structurează modelul multiculturalist. În lucrarea sa *Multiculturalism and Politics of Recognition*¹⁶, el prezintă și susține teza multiculturalistă, ca o continuare logică asupra crizei postmoderne. Ea urmărește ca toți cetățenii să fie protejați în drepturile lor și să se afle în situație egală în fața legii¹⁷. Pentru a se putea realiza o astfel de unitate multiculturală, C. Taylor propune împotriva modelului universalist principiul „politicii recunoașterii”¹⁸, prin care drepturile individuale, religioase, culturale ale oamenilor vor putea fi respectate¹⁹. Așadar, multiculturalismul presupune nevoia de recunoaștere a indivizilor ca membri ai unor spații culturale specifice, fapt ce se poate obține numai prin dialog pașnic între grupuri²⁰. Spațiul public și viața politică nu ar fi doar locul de confruntare a scopurilor individuale egoiste, ci spațiul unde grupurile sunt capabile să dezbătă diferite aspecte ale identității lor. În acest sens, C. Taylor propune modelul Canadei, care permite existența liberă a diferitelor grupuri culturale și naționale²¹.

Teza recunoașterii (*Anerkennung*) ce stă la temelia multiculturalismului, preluată de la J. Rousseau și W. Hegel, prin care

libertatea și egalitatea. Deși abordarea este cât se poate de aproape de teologia naturală creștină a libertății și dreptului individului, gânditorul contemporan nu găsește calea de a mulțumi conștiinței care revendică o egalitate de drepturi în detrimentul altor drepturi individuale. *Ibidem*, p. 629.

¹⁶ Charles Taylor, *Multiculturalism and Politics of Recognitions*, Pinceton University Press, Princeton, 1994.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 62-73.

¹⁸ Despre filosofia „recunoașterii” și a „dialogului” la Charles Taylor a se vedea Henrieta Anișoara Șerban, *Elemente pentru o filosofie politică a recunoașterii*, Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române, București, studiu publicat pe <http://www.institutuldefilosofie.ro>, p. 135 (accesat august 2016).

¹⁹ Olivier Nay, *op. cit.*, p. 630.

²⁰ Despre dialog și politica recunoașterii vezi Charles Taylor, *The Politics of Recognition...*, p. 25, text disponibil la http://elplandehiram.org/documentos/JoustingNYC/Politics_of_Recognition.pdf, p. 32 (accesat august 2016).

²¹ Olivier Nay, *op. cit.*, p. 630.

susține că persoanele își formează identitatea și cultura prin procese de recunoaștere mutuală în cadrul unei comunități²², poate fi o soluție dacă există o recunoaștere reciprocă și disponibilitatea de a renunța în acest proces la principiile ce se arată a fi contradictorii cu ale celorlalți membri ai unei comunități. Dincolo de aceasta, trebuie menționat faptul că o recunoaștere interumană nu se poate realiza doar la nivel ideologic și psihologic, ci la nivel spiritual. Recunoașterea nu se poate realiza pentru realități imanente sau materiale, ci pentru scopuri înalte și transcendente. Numai o credință superioară poate vedea în celălalt existența umană de care fiecare dintre oameni are neapărată nevoie pentru devenirea și desăvârșirea sa umană.

De altfel, C. Taylor însuși semnaleză faptul că orientarea multor societăți occidentale către o perspectivă postdurkheimiană²³ a facilitat în mod imediat trecerea lor la multiculturalism, care ridică probleme dintre cele mai aprinse. Acestea nu au întârziat să apară în contextul european, mai ales în ultimii ani, fiind greu de gestionat conflictul dintre identitatea națională și cea cultural-religioasă sau diversitatea culturală și cetățenia egalitară. De pildă, francezii sunt nemulțumiți să aibă în țara lor o populație importantă musulmană, câtă vreme ei se consideră o țară eminentemente catolică sau aflată în tensiune dintre catolicism și „laicitate”²⁴. Ne-am dori să nu fie astfel, însă credem că migrația, cu toate implicațiile ei, descoperă faptul că multiculturalismul dezechilibrat și neasumat organic la nivel statal reprezintă una din marile utopii ale începutului secolului al XXI-lea.

În privința multiculturalismului pe care societatea umană postdurkheimiană îl experimentează în dinamica lui obligatorie,

²² Camil Ungureanu, *op. cit.*, p. 141.

²³ Charles Taylor face diferența între o lume durkheimiană în care sacrul, divinul sau Dumnezeu este prezent în locurile sfinte, în timpurile sfinte și în instituțiile statului, și o lume postdurkheimiană, în care Dumnezeu este prezent indirect, în valorile și rânduielile morale valabile pentru toți membrii unei realități unitare sociale. Cea de-a doua perspectivă presupune o lume și o societate politică care să poată susține pluritate religioasă. Helmut Fritzsche, *Religion within the Space of Reasons*, p. 203, în Michael R. Ott (ed.), *The Future of Religion. Toward a Reconciled Society*, Brill, Leiden-Boston, 2007.

²⁴ Charles Taylor, *op. cit.*, pp. 155-156.

C. Taylor este de părere că va putea fi susținut de apartenența la spațiul religios de care fiecare ține și de centrarea pe experiența religioasă personală. Noul cadru, deși are o componentă puternic individualistă, însă acest lucru nu va însemna neapărat că și conținutul ei va fi individualizant, oamenii se vor alătura comunităților religioase foarte puternice, fapt determinat de simțul și nevoia lor spirituală²⁵. Cunoaștem deja exemplul Statelor Unite, în care se păstrează identitatea religioasă necesară pentru integrarea într-o națiune aflată sub Dumnezeu, grupările religioase și profesionale coexistând armonios în același stat.

Cât privește, însă, problema drepturilor deținute de minorități, C. Taylor dezvoltă o politică a demnității egale²⁶ și o alta a diferenței²⁷. Potrivit analizei lui Ovidiu Gherasim Proca, cercetător în științe politice, prima, adică politica demnității, se întemeiază pe redefinirea principiului liberal de egalitate civică, iar cea de-a doua, politica diferenței, presupune tratamente și acțiuni speciale, ce fac excepție de la principiile generale aplicabile tuturor cetățenilor, acțiuni aplicate comunităților minoritare specifice, în scopul de a le asigura supraviețuirea²⁸. Astfel, spune O. Proca, „diferențele culturale vor fi apreciate pornind de la aceeași concepție universalistă, potrivit căreia nu există moduri de viață și culturi superioare altora”²⁹.

Cum se poate remarca, așadar, dipticele socio-politice ale comunitarismului și multiculturalismul, în concepția lui Charles Taylor gravitează în jurul a două realități intrinseci ființei umane: conștiința individuală și calitatea comunitară sau de relație. Omul nu poate fi conceput în afara identității personale de sine și în afara comunității din care face parte, adică în afara legăturilor personale, afective, culturale sau comunitare. Principiile anunțate în teza comunitaristă, după cum se înțelege, se aseamănă cu multe dintre elementele de antropologie creștină, ce privesc persoana

²⁵ *Ibidem*, p. 159

²⁶ Idem, *Multiculturalism*, Princeton University Press, Princeton, 1994, pp. 41-42.

²⁷ *Ibidem*, pp. 44-60.

²⁸ Ovidiu Gherasim Proca, *Multiculturalism, diferență, recunoaștere. Cum să interpretăm valoarea diferențelor culturale?*, în „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași, Științe Politice”, tom IV, 2009, p. 18.

²⁹ *Ibidem*.

umană în manifestarea ei ipostatică și comunitară, manifestare ce se poate desfășura și împlini numai în sânul Bisericii. Pentru această pricină vom încerca să analizăm și să receptăm critic modelul comunitarist, în ultima parte a studiului nostru.

2. Evaluarea teologică și hermeneutic-critică a modelului comunitarist și multicultural

Vom menționa de la început că din punct de vedere teologic, indiferent de gradul de asemănare dintre diferitele aspecte și norme de credință ale antropologiei ortodoxe și principii ale tezei comunitariste, avem de a face cu două realități deosebite: pe de o parte, precepte ale unei teologii revelate cu privire la om, iar pe de altă parte, o concepție și ideologie antropologică socială. Trebuie spus că din acest punct de vedere cele două realități sunt ireconciliabile. Antropologia este o cunoașterea teologică a omului ce are drept țință însușirea de către acesta a unui model de viață dumnezeiesc, pe când orice model socio-politic poate fi, în cel mai fericit caz, o icoană palidă a modului de viețuire a creștinului ortodox în Hristos și în Biserică.

De altfel trebuie subliniat faptul că teologia răsăriteană nu a propus nicicând un model socio-politic de viețuire al omului. Biserica Ortodoxă nu a susținut nicicând un model istoric de viețuire al omului, asemenea „cetății lumii” promovată pe linie augustiniană de teologia romano-catolică, ci ea a susținut în plan istoric prezența Bisericii în societate, ca formă diaconală de a milita în lume pentru promovarea și păstrarea principiilor evanghelice³⁰. Dacă teologia ortodoxă ar fi nevoită să propună un model de viețuire în plan socio-politic, singurul existent este cel al comunității creștine de după Cincizecime: „Și stăruiau în învățătura apostolilor și în împărtășire, în frângerea pâinii și în rugăciuni (...). Iar toți cei ce credeau erau laolaltă și aveau toate de obște. Și își vindeau bunurile și averile și le împărțeau tuturor, după cum avea nevoie fiecare. Și în fiecare zi, stăruiau într-un cuget în templu și, frângând pâinea în casă, luau împreună hrana întru bucurie și întru curăția inimii” (Fp. 2, 42-46). Acest model este, însă, modelul

³⁰ Ion Bria, *Hermeneutica Teologică*, Editura Andreiană, Sibiu, 2009, p. 91.

de existență istorică al Bisericii însăși. Așadar, Bisericii nu-i rămâne decât să lupte pentru ca învățătura creștină să constituie sistemul de referință în ceea ce privește concepția despre lume și viață, societate și familie.

În acest sens, ne atrag atenția, în mod fericit, temeuri ale modelului analizat, cum ar fi: aspecte corecte și coerente privind persoana sau individul, echilibrul sau tendința de echilibru dintre identitatea personală și cea comunitară, dialogul și recunoașterea alterității celuilalt, indiferent de identitatea lui culturală sau religioasă, forme de manifestare și asumare responsabilă a libertății persoanei umane, responsabilitate personală și comunitară ș.a. Deși deziderate perfect valide în ele însele, acestea nu își găsesc fundamentele împlinirii lor decât în determinarea responsabilă de sine și în dialogul și recunoașterea socială a celuilalt.

Pe de altă parte, persoana umană în starea și condiția ei teologică presupune conștiință de sine bine definită, în legătură vie și temeinică cu Dumnezeu și cu celelalte persoane, urmând a împlini dezideratele menționate în teza comunitaristă prin relația sa cu Hristos Dumnezeu și Om, în mediul și spațiul sfințitor al Bisericii. Este adevărat, însă, că adepții acestei teze susțin întoarcerea la o viață etică și spirituală, o viață comunitară și religioasă, în care „responsabilitatea pentru celălalt ține locul libertății individuale”³¹. În acest fel, orice spirit uman comunitarist va putea să înfrunte, potrivit lui C. Taylor, era seculară pe care o traversăm, marcată de un umanism exclusiv, întemeiat pe o „credință” imanentă a experienței umane lipsite de orice transcendență spirituală³². Cu toate acestea, perspectivei transcendente nu i se asigură și o dimensiune personală și vie, ci doar una etică, moralistă. Omul nu poate fi „comunitarist” decât în Biserică, în relație vie și personală cu cei de aproape și cu Dumnezeu. Aceasta presupune o cuprindere personală a tot ce există, Dumnezeu-Treimea și oamenii.

Spre deosebire de „comunitarismul eclezial”, comunitarismul politic, fiind o ripostă, după cum am remarcat, la adresa liberalismului, nu poate fi maximalist în cuprinderea lui. Pe de altă parte,

³¹ Olivier Nay, *op. cit.*, pp. 621-622.

³² Charles Taylor, *A Secular Age*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, 2007, p. 542.

susțin criticii politologi, el nu are unitate doctrinară, urmărind căutarea unui „bine” extins la nivelul întregii societăți. Comunitarismul vede societatea ca pe o comunitate sau ansamblu de comunități adunate în jurul unor idei comune. El renunță la universalism și refuză ideile abstracte liberale (individul, statul, națiunea și dreptul), având în același timp un profund respect față de valorile democratice ca (libertatea, egalitatea de șanse, solidaritatea). El dorește întemeierea unui „bine comun” pentru societate, axat pe un orizont moral mai nou dat societății contemporane³³.

Deși bine intenționat și destul de bine articulat în structura sa ideologică, folosindu-se de multe temeuri etice și teologice, comunitarismul taylorian, după cum remarcă și politologul Olivier Nay, are o problemă în latura aplicabilității practice. Aceasta vine din faptul că C. Taylor încearcă să abordeze diferențele individuale la nivel comunitar pe principiul egalității. Cum se poate aplica această egalitate între indivizi care au propria lor identitate etnic-culturală și religioasă, de vreme ce pentru a avea propria lor identitate comunitară trebuie să își păstreze identitatea personală? Cu siguranță că acest principiu neagă diferențele personale dintre oameni. De aceea, potrivit aceleiași observații a lui Olivier Nay, cel mai potrivit mod pentru aplicarea modelului comunitarist este principiul echității. De altfel, se poate remarca folosirea acestui principiu în scrierile mai noi ale lui C. Taylor. Pe principiul echității, dimpreună cu principiul *recunoașterii*, C. Taylor va încerca să își consolideze concepția sa derivată din comunitarism și anume multiculturalismul³⁴.

Comunitarismul și multiculturalismul contestând filosofia modernă a individului converg în construirea legăturilor sociale. Cele două perspective acordă un rol important comunităților organizate, considerate spații esențiale unde se realizează schimburile, comunicarea și solidaritatea în viața socială, elemente necesare pentru construirea legăturilor sociale și dezvoltarea persoanei. Diferența este aceea că, pe când comunitarismul respinge principiul liberal al individualismului, multiculturalismul încearcă să concilieze libertatea individuală și egalitatea de șanse cu recunoașterea

³³ Olivier Nay, *op. cit.*, p. 582.

³⁴ *Ibidem*, p. 629.

diversității culturilor. Nu este contestată „politica drepturilor” proprie liberalismului, ci numai filosofia liberală a individului. Din punct de vedere practic, multiculturalismul are mai mult o abordare pragmatică, bazată pe observația socială, decât o doctrină filosofică³⁵, așa cum este comunitarismul.

Multiculturalismul dorește o evidențiere a rolului jucat de identitățile colective în funcționarea unei vieți sociale multiculturale. Pentru mulți filosofi, pe de o parte, problema centrală a multiculturalismului a fost compatibilitatea între idealurile democrației liberale și legitimitatea comunităților multiculturale de a-și proteja particularitățile și valorile³⁶. Pe de altă parte, multiculturalismului i se aduce drept acuză faptul că favorizează prin structura lui descompunerea statelor naționale. Aceasta pentru că se iau în calcul tot mai mult diferențele socio-culturale: diferențialism și egalitate. O întrebare obiectivă în acest context este: cum se poate păstra echilibrul între diferențele culturale și viața politică? Răspunsul ar fi prin accentuarea și cultivarea unui „diferențialism egalitar”³⁷.

Întrebările la care trebuie să răspundă multiculturaliști sunt: Cum se înțelege cea mai grea problemă cu care se confruntă teza multiculturalistă, anume aceea a dreptății între indivizi, grupuri, societăți care nu pot să se prezinte politic și social cu profilul lor identitar, ajungându-se astfel la neglijarea diviziunilor sociale? Și cum se stabilește dreptatea într-un conflict social, dacă nu există repere și valori unanim recunoscute?³⁸

În privința distincțiilor etnice, lingvistice și religioase ce pot duce la neglijarea diviziunilor sociale, metoda de depășire a acestor antiteze ar fi aplicarea la nivel de stat a „patriotismului constituțional”, care respectă diversitatea culturală. În felul în care este conceput, nu se deosebește de liberalism, la care se adaugă și dreptul de a fi diferit. Această perspectivă are două efecte adverse la nivel social: disoluția legăturii sociale și atingerile la libertatea individuală³⁹. Ceea ce pare, însă, a amenința proiectul societății

³⁵ *Ibidem*, pp. 622-623.

³⁶ *Ibidem*, p. 583.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, p. 632.

³⁹ *Ibidem*, p. 640.

multiculturale este unitatea națiunii, văzută ca o comunitate de cetățeni, situată deasupra celorlalte comunități sociale, cetățeni care nu au repere și valori unanim recunoscute. Ea ar putea fi aplicată doar în statele bine echilibrate instituțional, acolo unde se poate permite recunoașterea instituțională a drepturilor culturale într-un spirit de toleranță și respect reciproc⁴⁰.

Modelul multiculturalist, așadar, nu poate fi decât o încercare de depășire a unor probleme ce apar deja în societățile multiculturale actuale. Prin conjunctura istoriei, multiculturalismul devine un model social tot mai prezent în realitatea politică și socială a unor națiuni europene, nord atlantice și nu numai. Crizele din ultimii ani la nivel european⁴¹, ce s-au declanșat în special în spațiile multiculturale, arată și imposibilitatea aplicării lui. El nu poate fi viabil în afara unei recunoașteri reciproce a valorilor comunităților eterogene din punct de vedere cultural și religios. Aceste comunități ce conviețuiesc într-un timp, loc și spațiu ar putea conviețui pașnic și comunitar doar dacă temeiul viețuirii lor împreună ar veni din întoarcerea cât mai profundă către Dumnezeu.

Concluzii

Istoria a provocat dintotdeauna ființa umană. Provocarea actuală este aceea a globalismului. Omul nu mai poate ignora existența celuilalt. Pe „celălalt” îl găsește în structuri comunitare și sociale din ce în ce mai diverse. Încercând să răspundă acestor realități în chip concret, comunitarismul și multiculturalismul lui C. Taylor dorește să găsească echilibrul funciar dintre individual și comunitar, dreptatea individuală și echitatea socială, diferență și egalitate, libertate și responsabilitate. Pentru a structura un cadru politic și social care să răspundă acestor realități sunt folosite foarte multe principii teologice creștine.

Indiferent de modul în care aceste modele politice își vor găsi împlinirea socială, creștinul ortodox aflat într-un astfel de context va trebui grabnic să redescopere normele evanghelice de

⁴⁰ *Ibidem.*

⁴¹ În perioada 2014-2016 au avut loc mai multe atentate sângeroase în Europa și în societățile multiculturale, pentru simplu fapt că principiul recunoașterii reciproce nu a funcționat.

viețuire ale persoanei umane ca chip al lui Dumnezeu, norme care trebuie aplicate neîntârziat unei societăți umane în schimbare, în confuzie ideologică și spirituală. Filosofii și sociologii catolici au încercat să umple un gol destul de mare în realitatea socială. Rămâne, însă, o distanță foarte mare între comunitățile creștine actuale și Dumnezeu.

Trecută prin experiențe socio-politice care au eșuat în manifestarea lor și au condus omul departe de orice reper spiritual, ființa umană va trebui destul de repede să se reorienteze. Că va fi nevoită să viețuiască potrivit cu un model sau altul social, că va trebui să fie membru al unei societăți comunitare sau nu, că va fi pusă în situația să conviețuiască într-un mozaic cultural și religios sau altul este mai puțin important. Omul va trebui să redescopere echilibrul spiritual interior în relație personală și vie cu Dumnezeu, și astfel să plinească și să depășească orice formă socială și politică care îi va determina și configura existența sa istorică. Omul va trebui să redescopere faptul că este persoană cu destinație cerească, persoană chemată să facă din lumea întreagă Biserică.